Contents

।। विषयानुक्रमः ।।

प्रथमपरिच्छेदः (परिचयात्मकः) —

i **पाणिनेः कृतित्वं व्यक्तित्वञ्च।**

(१) पाणिनेः कालनिर्णयः।

(२) मातृबन्धः।

(३) पाणिनिशिष्याः।

(४) अभिजननिवासयोर्भेदः।

(५) तपः स्थानम् , सम्पन्नता , मृत्युः।

(६) पाणिनेः माहात्म्यम्।

ii **आचार्य हेमचन्द्रस्य कृतित्वं व्यक्तित्वञ्च।**

(१) हेमचन्द्रस्य जन्मतिथिः उत्पत्तिस्थानञ्च।

(२) आचार्यहेमचन्द्रस्य शैशवम्।

(३) हेमचन्द्रस्य शिक्षा एवं सूरिपदम्।

(४) आ० हेमचन्द्रः सिद्धराजजयसिंहश्च।

(५) सिद्धहेमशब्दानुशासनस्य प्रादुर्भावः।

(६) हेमचन्द्रस्य कृतित्वपरिचयः।

(७) हेमचन्द्रस्य व्यक्तित्वमवसानञ्च।

द्वितीयपरिच्छेदः (आलोच्यविषयस्योद्भवः विकासश्च) —

i **व्याकृत्युद्भवकालः**

(१) व्याकरणशास्त्रस्योत्पत्तिः।

(२) षडङ्गशब्देन व्याकरणस्य निर्देशः।

(३) व्याकरणान्तर्गतानां कतिपयशब्दानां प्राचीनता।

(४) व्याकृत्युद्भवकालः।

SMT. HANSA MEHTA LIBRARY, THE MAHARAJA SAYAJIRAO UNIVERSITY, M. S. University of Baroda

ii **विकासक्रमः।**

(१) व्याकरणस्य प्रथमप्रवक्ता ब्रह्मा।

(२) ब्रह्मणः शास्त्रप्रवचनम्।

(३) द्वितीयप्रवक्ताबृहस्पति।

(४) बृहस्पतेः शास्त्रप्रवचनम्।

(५) व्याकरणस्य आदिसंस्कर्ता इन्द्रः।

तृतीयपरिच्छेदः (आलोच्यविषयस्य स्वरुपानुसन्धानात्मकः) —

i **पाणिनिव्याकरणस्य परिचयः।**

ii **हेमव्याकरणस्य परिचयः।**

चतुर्थपरिच्छेदः — (विषयवैशिष्ट्यविवेचनम्)

i **पाणिनिहेमव्याकरणयोः वैशिष्ट्यम्।**

ii **उभयोरन्तरम्।**

iii **एकस्य अपरेण गतार्थता नवा।**

पञ्चमपरिच्छेदः (उभयपक्षयोः कारकमीमांसा) —

।। क्रिया तथा कारकम्।।

(१) क्रियया कारकाणामन्वयः।

(२) क्रियायाः स्वरुपम् - क्रिया - धातुः - आख्यातश्च।

(३) कर्तृवाच्ये व्यापारप्राधान्यम्।

(४) कर्मवाच्ये फलप्राधान्यम्।

(५) शाब्दबोधः।

(६) वाक्ये क्रियास्थानम्।

(७) नामार्थस्य क्रियया सम्बन्धः कारकबीजम्।

(८) सकर्मकाकर्मकधातोरर्थः।

(९) क्रियायाः गम्यमानत्वेन कारकव्यवस्था।

(१०) कारकलक्षणम्।

(११) कारकस्य शक्तिरुपता (भर्तृहरिमतम्)।

(१२) कारकलक्षणविमर्शः (अन्यलक्षणेषु विचारः)।

(१३) कारकप्रकरणविभाजने अस्ति कश्चन हेतुः निरर्थको वा।

(१४) कारकार्थत्वे विभक्त्यर्थत्वे क्रियान् भेदोऽभेदो वा।

।। कर्तृकारकम्।।

(१) कर्तृव्युत्पत्तिः।

(२) पाणिनिकृतकर्तृलक्षणम्।

(३) कर्तुः स्वातन्त्र्यम् (भर्तृहरेः विचारः)।

(४) प्रयोज्यकर्तृत्वम्।

(५) अचेतनस्य कर्तृत्वम्।

(६) कर्तृभेदनिरुपणम्।

।। कर्मकारकम्।।

(१) व्युत्पत्तिः।

(२) कर्त्तुरीप्सिततम्।

(३) ईप्सिततमस्य पतञ्जलिना विवेचनम्।

(४) अनीप्सितस्य कर्मत्वम्।

(५) द्वेष्योदासीने।

(६) जयन्तभट्टस्याऽऽपत्तिः।

(७) पुरुषोत्तमद्वारा समाधानम्।

(८) मीमांसादर्शने कर्म।

(९) संस्कारद्रव्यम्।

(१०) नव्यन्याये कर्मलक्षणं तथा तस्य आलोचना।

।। करणकारकम् ।।

(१) करणविवेचनम्।
(२) आत्मनः करणत्वम्।
(३) व्युत्पत्तिवादे कर्तृव्यापारस्याधीनता।
(४) करणहेतूश्च।
(५) हेतुतादर्थ्ययो भेदः।
(६) आश्रयः करणतृतीयायाः अर्थोऽस्ति-कौण्डभट्टः।
(७) नागेशद्वारा करणत्वविवेचनम्।
(८) करणभेदाः।

।। सम्प्रदानकारकम् ।।

(१) व्युत्पत्तिः।
(२) पाणिनिसूत्राणां विवेचनम्।
(३) क्रियासम्पृक्तेन सम्प्रदानम्।
(४) कर्म तथा सम्प्रदानम् - भेदाभेदविवक्षा।
(५) दानक्रिया तथा सम्प्रदानस्य अन्वर्थसंज्ञकता।
(६) नव्यन्याये सम्प्रदानविवेचनम् - उद्देश्यत्वम्।
(७) स्वत्वविचारः।

।। अपादानकारकम् ।।

(१) व्युत्पत्तिः।
(२) पाणिनीयलक्षणम्।
(३) ध्रुवस्य शास्त्रीयता अवधेः अनिवार्यता।
(४) अपायः तथा वैशेषिकस्य विभागविवेचनम्।
(५) अन्यतरकर्मजोभयकर्मजविभागेषु अपादानस्य स्थितिः।

(६) अपादानस्य भेदाः।

(७) अपादानसंज्ञायाः अन्यानिसूत्राणि।

।। अधिकरणकारकम्।।

(१) व्युत्पत्तिः।

(२) 'अधि' इत्यस्य प्राचीनार्थः।

(३) अधिकरणस्य अर्थः।

(४) आधारस्य परम्परया अधिकरणता।

(५) वाक्यपदीये अधिकरणलक्षणम्।

(६) आकाशस्य कालस्य चाधारत्वम्।

(७) उपवासक्रियायामाधारः।

(८) अधिकरणस्य भेदाः।

(९) अधिकरणस्य अन्यभेदाः।

(१०) विभक्त्यर्थत्वे प्रथमात्वं द्वितीयात्वम् इत्यादीनां पर्यालोचनम्।

उपसंहारः

परिशिष्टः —

i **सन्दर्भग्रन्थनामावलिः।**

ii **उभयाचार्ययोः कारकसम्बन्धीनि सूत्राणि।**